

Erdélyi Zsuzsanna
Hegyet hágék, lőtőt lépék

TARTALOM, ELŐSZÓ

Tartalom

Előszó (Ortutay Gyula)
Bevezetés (Erdélyi Zsuzsanna)

I. Kevert tudatformájú-funkciójú szövegek
(Pogány-keresztény)

Ráolvasás
Ráolvasás + archaikus imamotívum
Védekezés, bajelhárítás
Védekezés, bajelhárítás + archaikus imamotívum

II. Egyértelműen keresztény tudatformájú-funkciójú szövegek
A szenvedéstörténet mozzanatai szerint csoportosítva

Mária keresi Krisztust
Pilátus-jelenet
Golgota-szenvedés-kép
Krisztus-Mária-párbeszéd
Halál-gyász
"Feltámadás"

III. A középkori egyházi irodalommal kapcsolatot mutató szövegek

IV. Egyéb vegyes szövegek

V. Függelék

Kántáló énekek

Huszonöt év múltán (1999)

Visszatekintés

I. Kevert tudatformájú-funkciójú szövegek

(Pogány-keresztény)

Ráolvasás

Ráolvasás + archaikus imamotívum

Védekezés, bajelhárítás

Védekezés, bajelhárítás + archaikus imamotívum

II. Egyértelműen keresztény tudatformájú-funkciójú szövegek

A szenvedéstörténet mozzanatai szerint csoportosítva

Mária keresi Krisztust

Pilátus-jelenet

Golgota-szenvedés-kép

Krisztus-Mária-párbeszéd

Halál-gyász

"Feltámadás"

III. A középkori egyházi irodalommal kapcsolatot mutató szövegek

IV. Egyéb vegyes szövegek

V. Függelék

Hivatkozott irodalom (Huszonöt év múltán...)

Jegyzetek

Előszó

Pais Dezső, akinek a szerző munkáját, értékes gyűjtését ajánlja, valóban igen jelesnek találta a népi imádságok, könyörgések e gyűjteményét, akár több kötetre való anyagát. Nemcsak azzal adott értékelésének kifejezést egyik akadémiai vitánkon, hogy Erdélyi Zsuzsannában a nagy előd, Erdélyi János méltó unokáját üdvözölte, hanem főként abban, hogy ezen a vitán mintegy summázatként a következőt mondotta: "Gondolom, ennyi is elegendő annak igazolására, hogy nyelvi szempontból is mennyire komolyan számba veendő - tárgykörénél fogva egészen különleges természetű - anyagot tartalmaz az Erdélyi Zsuzsanna-féle gyűjtés." A közelmúltban elhunyt nagy nyelvészünk szavain is legalább annyi igazítanivalónk lenne, hogy nem pusztán

nyelvi szempontból méltó közreadásra ez a válogatás, a nagy gyűjtés szerény része. Nem is említve most költőink (Juhász Ferenc, Csoóri Sándor és mások) lelkesült üdvözlését, ünneplését, már az első vita a Magyar Tudományos Akadémián mutatta az irodalomtudomány, néprajz, folklorisztika értékelő állásfoglalását.

Valóban új forrásvizeket, ha úgy tetszik, új gazdag tartományt fedezett fel Erdélyi Zsuzsanna többéves áldozatos munkája. Kálmány Lajos gyűjtése ugyan e terület egy-egy részletét feltárta már, mintegy megkezdte a gyűjtést, a műfaj egy-egy ágáról érdemes tanulmányt írt már 1937-ben Bálint Sándor (Népünk imádságai. Regnum. 1937, 19-47 o.), s ismerjük Fettich Nándor sajnálatosan derékba tört, idevonatkozó kutatásait, merészen elkalandozó következtetéseit is. Ezek után az előzmények után is egészében új ez a teljességre törő gyűjtőmunka, ez a több ezer hiteles szöveget tartalmazó gyűjteményből való válogatás, és Erdélyi Zsuzsannának rendszerezésre törekvő tanulmánya.

Erdélyi bevezető tanulmányát úgy olvashatjuk, mint valami lelkesült hírmondó szinte egymásba bukó szavait, amint el akarja mondani az új felfedezést, a maga "jó hírét" és egzaltációját. A mi néhány higgadt szavunk csak meg akarja erősíteni ennek a lelkesült híradásnak belső igazát, tudományos jelentőségét. Mert nemcsak néhány esztendő hajszolt (önmagát egyre jobban hajszoló) munkája van ebben a lelkesültségben: az új földrészt, új műfaji csoportokat, a gondolkodásnak egy szinte elsüppedt világát felfedező izgalma fűti. Az is, jogosultan. De tudja, hogy ezzel a kötettel még munkája elején áll, tán még további gyűjtés is foglalkoztatja. Bizonyos, hogy az anyag rendszerezésének további finomítása, a magyar és az eurázsiai folklór egészében való elhelyezése, történeti rétegeinek, utalásainak feltárása még évek munkáját igényli.

A népi imáknak, könyörgéseknek ez a sajátos egyéni-kollektív műfaja a kérdések özönét teszi fel amúgy is a kutatónak. Mert hiszen egyéni, könyörgő kéznnyújtás az ima, védekezés, a kísértő gonosz veszedelem elhárítása is, de kollektív könyörgés is, kollektív társadalmi vallomás. Eltörölhetetlen emlékün a szegedi Boldogasszony búcsúja (augusztus 15.), melyről Buday György készítette első, feledhetetlenül gazdag, expresszív fametszetkönyvét. Itt bizony az egyéni könyörgés elválaszthatatlanul olvadt össze a kis közösségek (keresztalja) kollektív sóvárgásával: az előimádkozó s az őt követő névtelen imádkozók rögtönzése az oltár előtt az alsóvárosi templom homályában teljesen összeolvadtak. Az imádkozásnak ez a módja nem ismeretlen a különböző búcsújáróhelyeken. S az is tanulságos lenne elemzésre, hogy az egyház hol engedélyezte, mintegy liturgikusan jóváhagyta a kollektív-egyéni imádkozásnak ezt a módját, hol félreállt, bár beengedte a templomba ezt a laikus liturgiát. (Ne is említsük azokat a keserű tényeket, amelyekre annak idején Herman Ottó hívta fel a maga bölcs racionalizmusával a figyelmet Mérges csók című nagy hatású támadóiratában.) Annyi bizonyos: e műfaj egyes csoportjaiban a közösségi és az egyéni éppúgy nem választható szét, mint a hagyományos, fordulataiban ismert szöveg a beleszórt rögtönzésektől, a könyörgés egyéni, esetleges vonatkozásaitól.

Ugyanígy összetett vizsgálatot igényel a történeti rétegek feltárása e hatalmas gyűjteményben. Erdélyi és az Akadémián elhangzott vita lényeges kérdéseket vetett fel, s kellő óvatossággal kereste a választ. Pais Dezső megfigyelései egyik szövegünknek az Ómagyar Mária-siralomig érő jeleit is felfedik, s ha jómagam szkeptikus vagyok is a Grál-mondához kapcsolódó

fejtegetésekkel szemben, nyilvánvaló, hogy ezeknek az imáknak, könyörgéseknek egyes mozzanatait a kereszténység előtti korszakig nyúlnak vissza, s motívumaik, epikus, ismétlődő szerkezetük, a ráolvasókkal való rokonságuk eléggé biztos kormeghatározó. Azt tartjuk, hogy ezeknek a szövegeknek zöme egyes fordulataikban, formáikban, egy-egy motívumukban vagy az ima hagyományos szerkezetében a korai középkor s a gótika imáihoz nyúlnak. Nem kell nyilvánvalóan a gótikus előzményekre, az egyházi himnuszköltészet gótikus korára utaló imákra emlékeztetni. A törzsanyag fogalmazása mégis a barokk korszakra utal, de mutatja a folklór sajátos törvényszerűségét: a történeti egymásmellettséget, amelyre már többször is felhívtam a figyelmet. Ezeknek az imáknak, könyörgéseknek egy-egy szövege önmagában is több történeti korszakot hordoz, teljes, immanens egységben, több történeti korból való réteg, formula ötvöződik természetes egységbe - és a mi korunkig hatóan. Népköltészetünk s a nép életének egyéb területein is, de ebben a műfajban különös erővel mutatkozik meg ez a történeti egymás mellett élés.

Mindez s az általam is említett műfaj történeti, verstani s távolabb mutató esztétikai elemzés lehetősége arra vall, hogy Erdélyi Zsuzsanna most publikálásra kerülő, válogatott anyaga s maga a nagyméretű gyűjtés gazdagon kínálja a munkát elsősorban a kitűnő gyűjtőnek, de nyelvésznek, irodalomtörténésznek, folkloristának egyaránt. Mindemellett e bevezetőben nem akarok megkerülni egy kínálkozó kérdést. Jogosan felvethető kérdés - lesz, aki így mondaná. Vajon kell-e a marxista igényű kutatásnak egy nyilván elmúló műfaj költészeti anyagának gyűjtésével, értelmezésével foglalkoznia? Nem is azzal válaszolnék, amivel a költők feleltek már s felelnének: költészeti szépségük önmagában indokolja összegyűjtésüket.

Gondolom, az elmúlt magyar és európai évszázadokat is jobban megértjük, ha ezeket a könyörgéseket, imákat olvassuk, a kiszolgáltatott egyén és közösség menekülését az egyetlen lehetséges menedékhez, a társadalom, a természet feletti egyetlen, ismeretlen hatalomhoz, amely még segíthet nyomorúságukon. Minden vulgáris fogalmazástól tartózkodva ezek az imák és könyörgések rávilágítanak, és egyértelműen világítanak rá a feudalizmus korában élt parasztság szellemi stílusára, társadalmi kiszolgáltatottságára, lehetőségeinek korlátaira. Ezek az imák, akár ha ismert szerzőkig nyomozzuk forrásaikat, akár az évezredes bajelhárító könyörgésekig, varázs-mondókákig, epikus formulákig - mind az elnyomott, kiszolgáltatott nép magatartását, értékrendjét, menekülési törekvéseit magyarázzák nekünk sok történeti forrásnál hitelesebben. Nyilvánvaló, hogy ilyen források feltárása, ilyen források értelmezése bennünket nem az imák transzcendens elhívéséig vezet, hanem a marxi-lenini történelemértelmezéshez nyújtanak jó bizonyyságot. S jómagam a költőkkel is egyetértek: alkotói, költői szépség, a vergődő egyén és közösség gesztusai is megragadók ebben az immár gazdagon feltárt költészeti műfajban.

Köszönet érte Erdélyi Zsuzsannának.

1973

Ortutay Gyula

<http://mektukor.oszk.hu/05200/05255/index.phtml#>